

ALVAR WALLENTIN:

Den insnärjda bostadspolitiken

Hyresregleringen var den sociala bostadspolitikkens heligaste ko och socialdemokraterna kan därför aldrig erkänna att den är orsaken till bostadsbristen, skriver läroverksadjunkt Alvar Wallentin. De gjorde det ödesdigra misstaget att behålla hyresregleringen när bostadsbristen skulle byggas bort efter andra världskriget. 1965 hade bristen på större lägenheter i det närmaste byggts i kapp. Trots detta avfytrade myndigheterna startskottet för enmiljonprogrammet. En- och tvåpersonshus-hällen ökade kraftigt och de större hushållens antal minskade, men ändå byggdes 2/3 av de nära en miljon lägenheter som producerades 1966-75 med minst tre rum och kök. Bostadspolitiken är insnärjd i allsköns socialistiskt färgade regleringar. Vilka politiker vågar framträda som befriare?

”Porträttet” av Birgit Friggebo i Svensk tidskrift 1981:3 inleder Håkan Hagwall med följande kritiska konstaterande: ”Den svenska bostadspolitiken är som bekant svårt insnärjd i allsköns socialistiskt färgade regleringar. Knappast något politiskt fält har så länge och så totalt dominerats av stelbent planhushållningstänkande som bostadspolitiken. Därför ser det också ut som det gör.

Man kan fråga sig hur det blivit så och varför aldrig något ordentligt gjorts för att bryta upp ur kristidsandan och för att få till stånd en mer sunt fungerande marknad”.

Jag vill försöka ge ett svar på den frågan genom att erinra om att bostadspolitiken och dess genomslag i verkligheten inte bara varit insnärjd ”i allsköns socialistiskt färgade regleringar”, utan den har varit och är fortfarande insnärjd eller rättare inhöljd i moln och dimbankar av bortförklaringar, förtiganden, halva och hela lögnar. Knappast något annat politiskt fält kan visa upp motsvarigheten. För dem som bär ansvaret för efterkrigstidens bostadspolitik har det till varje pris gällt att undanhålla medborgarna sanningen om orsaken till den bostadsbrist, som så länge och så svårt drabbat så många, och om alla dess negativa konsekvenser för medborgarna och för folkhushållet i sin helhet.

Den heliga kon

För varje ekonom av facket var det från början en självklarhet — helt i överensstämmelse med nationalekonomins grund-

principer om prisbildning, tillgång och efterfrågan – att det var hyresregleringen som ensam och allena orsakade bostadsbristen. Detta ville man ej erkänna – hyresregleringen utgjorde ju den sociala bostadspolitikens mest heliga ko – och därför tillgrip man som förklaring sådana faktorer som flykten från landsbygden, stigande äktenskaps- och skilsmässofrekvens, ökad medellivslängd, ökade inkomster m m dylikt som förklarar en ökad efterfrågan men ej en uppkommen brist.

Den av myndigheterna framreglerade bostadsbristen ledde till en bostadsproduktion, som i fråga om omfattning jämte bostädernas fördelning på olika storlekar i förhållande till hushållens antal och sammansättning blev en ekonomiskt och socialt ödesdigra felplanering. Man byggde, som jag strax skall visa, stora lägenheter åt små hushåll. Och dessutom på grund av det forcerade byggandet av så usel kvalitet, att de nu kräver omedelbara reparationer för beräknade 20 miljarder kronor.

För dem för bostadspolitikerna ansvariga, alltså i främsta rummet socialdemokraterna och deras många stödorganisationer, är det fullständigt uteslutet att erkänna några misstag. Tag tex partiets bostadspolitiska valbroschyr från senaste valet med titeln "Bostaden en social rättighet". Där understrykes med stolthet, att målet under 1950- och 1960-talen var att "hela befolkningen skulle beredas sunda, rymliga, välplanerade och ändamålsenligt utrustade bostäder av god kvalitet till skäliga kostnader.

Detta bostadspolitiska mål har i väsent-

liga delar uppnåtts under 1960- och 1970-talen. Genom kraftiga satsningar på nyproduktionen av bostäder, bla förverkligandet av miljonprogrammet, i kombination med fördelaktiga statliga lån samt bostadsbidrag har de flesta hushållen i landet kunnat efterfråga och erhålla rymliga och moderna bostäder ... Genom den enorma satsningen i form av en miljonprogrammet var det svenska samhället under socialdemokratins ledning på god väg att avskaffa bostadsbristen".

De negativa konsekvenser av bostadspolitikerna, vilka nu gör sig alltmer kännbara – en svår brist på smålägenheter, hyreshöjningar m m – är naturligtvis den borgerliga regeringen ansvarig för: "Utvecklingen på dagens bostadsmarknad leder för närvarande bort från de bostadssociala målen ... Situationen på dagens bostadsmarknad är utomordentligt allvarlig".

Någon förklaring till den tidigare bostadsbristen, vilken endast med en sådan jätteanstängning kunde byggas bort, nämns ej i programmet. Ordet hyresreglering förekommer inte ens. Antagligen anser författaren, att de gängse förklaringarna är så grundligt inbankade i medborgarnas hjärnor, att en upprepning är onödig. Hade inte Tage Erlander en gång för alla slagit fast i en intervju i radions P 1 den 16 april 1974, att bostadsbristen berodde på "inflyttningen till städerna och höjd standard". Vid samma tillfälle hävdade han, att vid sidan av skolpolitiken och arbetsmarknadspolitikerna var bostadspolitikerna det som socialdemokraterna "lyckats bra med".

Och i så fall är alla kritiska synpunkter bannlysta!

Hur lyckades politiken?

Har socialdemokraterna verkligen lyckats så bra med sin bostadspolitik som skulle vara så social? Det statistiska materialet från efterkrigstidens folk- och bostadsräkningar – 1945, 1960, 1965, 1970, 1975 – möjliggör ett svar på den frågan.

Vid andra världskrigets slut var bostadsstandarden för breda lager av vårt folk otillfredsställande trots en viss förbättring under 1900-talet i samband med den allmänna ekonomiska utvecklingen. En tredjedel av alla lägenheter i hela riket var enrumslägenheter; i städerna var andelen i regel högre. Om man utgår som mått på en rimlig utrymmesstandard från att det bör finnas lika många större lägenheter (med tre och fler rum och kök) som större hushåll (med tre och fler boende), så förelåg år 1945 en brist på 600 000 sådana lägenheter i hela riket, i Stockholm 67 000 och i Göteborg 39 000. Vidare hade som följd av förhållanden under andra världskriget – hyresreglering sedan 1942, minskat bostadsbyggande – bostadsbrist uppstått.

Det var fullt motiverat att försöka undanröja trångboddheten med att bygga större lägenheter och bostadsbristen med att bygga fler lägenheter. Det ödesdigra missgreppet var, att man beslöt att bygga bort bostadsbristen med bibehållen hyresreglering!

Och då kunde det inte gå annat än gallet!

Om man tagit del av ett väsentligt påpekande i 1940 års byggnadskostnadsakkunnigas betänkande Utredning angående byggnadskostnader (SOU 1941:4), kanske man blivit lite tveksam om det välsignelsebringande i statliga regleringar. Ja, citerar:

”En granskning av bostadsmarknadsutvecklingen hittills ger vid handen, att under senare delen av 1930-talet en påtaglig tendens till standardhöjning gjorde sig gällande. Till endast en mindre del var denna tendens ett direkt uttryck för bostadspolitiska åtgärder ... Väsentligt hade den givetvis till förutsättning det gynnsamma förhållande mellan inkomster och bostadskostnader, som skapades under 1930-talet, varvid en stor roll bör tillmätas den tidigare berörda omständigheten, att bostadsbyggandet kapacitet under detta skede långt bättre motsvarade bostadsbehovets tillväxt än under 1920-talet. En jämförelse mellan inkomstutvecklingens och bostadskostnadsutvecklingens kurvor mot bakgrunden av den faktiska marknadsutvecklingen under senare år ger ett intryck av att ett skede hade börjat vars *fortsättning efter samma linje* (min kursivering) skulle ha betytt ett mer allmänt realiserande av en högre utrymmesstandard”. (Sid 35).

Vad hade hindrat, att man efter andra världskrigets slut fortsatt efter dessa samma linjer, som visat sig så lyckosamma om inte de alltför stora ideologiska skygglapparna skymt blicken, dvs tron på att staten alltid vet bäst och gör bäst?

Världsrekord i nybyggnation

Därför angrep man bostadsbristen endast från utbudssidan genom att år från år öka bostadsbyggandet under ständigt upprepade löften om att snart skulle bostadsbristen vara ur världen — men köerna bara växte. I genomsnitt producerades åren 1945–1960 7,7 lägenheter per 1 000 invånare och år, vilket kan betraktas som världsrekord, när det gäller nybyggda lägenheter. Man ökade produktionen ytterligare och slog åren 1960–1965 med 10 lägenheter per 1 000 invånare/år sitt eget världsrekord. Men köerna bara växte och växte, och så styrde våra styresmän i regering och riksdag i blindo utan de vägledande signalerna från en fri bostadsmarknad rakt in i enmiljonprogrammet. Men därom mera längre fram.

Och borgerliga partier slöt upp kring socialdemokratiens regleringslinje. Centern kröp på 1950-talet upp i Tage Erlanders vida famn och hjälpte till att regera och reglera — alltså även bostadsmarknaden. Folkpartiet var helt gripet av socialliberalismens idéer utan att när det gällde bostadsområdet klart se skillnaden mellan sociala reformer på grundval av ett fritt näringsliv med fri konkurrens och fritt konsumtionsval och socialistiska regleringar. I stället för att angripa regleringarna blev Bygg mer! dess ständigt upprepade lösenord.

Med ledning av 1960 års folk- och bostadsräkning borde man tagit sig en funderare på tingens rätta sammanhang och dragit slutsatsen, att det kanske var någon annan faktor än folkomflyttningar och gif-

termål som var orsak till bostadsbristen. Man kunde nämligen då konstatera, att sedan 1945 hade befolkningen i städerna ökat med en miljon samtidigt som bostadsbeståndet vuxit med 500 000 lägenheter, alltså en ny lägenhet per varannan nytillkommen invånare. Borde inte detta ha kunnat räcka utan att någon brist behövt uppstå? Dessutom avslöjade det omutliga statistiska materialet, att om alla gifta par och förut gifta innehade egen bostad, skulle det ha blivit mängder av lägenheter över: 175 000 i hela riket och 102 000 i städerna.

År 1965 hade nämnda överskott vuxit till 370 000 respektive 250 000. Städerna hade fått 1 370 000 fler invånare och 682 000 fler lägenheter.

Och ändå stod alltfler barnfamiljer i de bostadslösa köer. I Göteborg var år 1947 de bostadslösa barnfamiljernas antal 1 000. År 1965 hade det vuxit till 5 880 och år 1965 till 9 400. I kommuner med en sammanlagd befolkning på 3,5 miljoner uppgick deras antal den 1 januari 1961 till 27 000. Dessutom väntade 29 000 par på egen bostad för att kunna gifta sig. De fick sannolikt vänta länge. Stockholm kunde 1964 visa upp 10 000 bostadslösa barnfamiljer.

Fler en- och tvåpersonshushåll

Hur hade dessa tragiska förhållanden över huvud taget kunnat uppstå? Förklaringen finner man i enpersonhushållens utveckling. Perioden 1945–1965 ökade deras an-

tal med 323 000, medan antalet lägenheter ökade med 775 000. Man ville bygga för familjerna, i verkligheten blev det för de ensamstående. Den sk hushållssprängningen blev, gynnad av hyresregleringen, så våldsam, att den skjutsade barnfamiljer och andra behövande grupper ut i de bostadslösa växande skaror.

Denna politik kallas social – den är asocial!

Året var 1965. Då hade, sedan regleringarna infördes, hyrorna fallit med ungefär 30 procent i förhållande till konsumentpriserna i övrigt. 1965 års långtidsutredning underströk i sin utredning Svensk ekonomi 1966–1970, att ”utan att angripa problemen från såväl *efterfråge-* (min kursivering) som produktionssidan torde det knappast vara möjligt att inom överskådlig tid återställa balans på bostadsmarknaden. Klart är att bostadsbristen sammanhänger med den prisbildning som tillämpas på bostadsområdet.” (Sid 213–214). Utredningen framhåller dessutom, att ”den situation som uppkommit på bostadsmarknaden kan sålunda i viss mån sägas ha inneburit en inkomstomfördelning till förmån för byggnadsföretagare och byggnadsarbetare”. (Sid 66). Alltså till nackdel för hyresgäster och skattebetalare!

Vidare hade år 1965 antalet större hushåll (med minst tre boende) sedan 1965 ökat med endast 121 000, medan antalet större lägenheter (med minst 3 rum och kök) vuxit med inte mindre än 783 000. Det stora underskottet på större lägenheter 1945 hade härigenom reducerats till

endast 1 400. Det rådde alltså nu i stort sett balans på bostadsmarknaden med avseende på hushållens rimliga utrymmesbehov.

Enmiljonprogrammet

Nonchalerande dessa fakta – eller oförlågligt okunniga om dem? – avfyrade myndigheterna startskottet för enmiljonprogrammet. Det var inte nog med att bygga en miljon lägenheter på tio år – de skulle också vara stora. ”En förhållandevis stor del av nyproduktionen bör utgöras av lägenheter, som är större än två rum och kök”, förklarade statsutskottet vid 1966 års riksdag.

Man hörsammade anvisningen. Av de 983 250 lägenheter som byggdes åren 1966–1975 kom två tredjedelar att utgöras av stora lägenheter (minst 3 rum och kök). Samtidigt ökade hushåll med en boende med 376 000, med två boende med 347 000. De större hushållen minskade däremot med 84 000!

Resultatet blev, att den tidigare bristen på större lägenheter år 1975 hade förvandlats till ett överskott på 749 000. Hur många små lägenheter, som det råder sådan brist på, hade man ej kunnat åstadkomma med det utrymmet! I Stockholm blev överskottet 64 000 och i Göteborg 41 000.

Felaktig information

Det är inte bara de för bostadspolitikerna närmast ansvariga som av begripliga skäl

vill dölja obehagliga fakta för allmänheten, däribland främst orsaken till bostadsbristen. Den politiska självbevarelsedriften förbjuder sanningen att läcka fram. Även massmedia ställer villigt upp som dimspridare. TV- och radioprogram i bostadsfrågor kännetecknas av vinklingar, förtiganden eller rena osanningar. Tidningspressen, tyvärr även i betydande utsträckning den borgerliga, bidrager alltför litet till att dra obehagliga fakta fram i ljuset.

Bland det mest bedrövliga är, att så gott som samtliga läroböcker i samhällskunskap för våra skolor har under de senaste årtiondena aktivt deltagit i indoktrineringskampanjen. De har berikat samlingen av föregivna bristorsaker — ett tiotal har man lyckats finna — med för lågt bostadsbyggande under första (!) världskriget och de många utlänningarna. Inte oväntat gick Skolöverstyrelsens Samhällskunskap för seminarierna i täten i denna skamliga verksamhet.

Även skolradion bidrog naturligtvis i tre program våren 1965. Då slog man på nytt fast, att "folkvandringen till städerna är en av de viktigaste orsakerna till att det är ont om bostäder på många håll i landet." Till detta beklagliga förhållande bidrog även de många tidiga äktenskapen, varför programledaren uppmanade de unga att vänta några år med äktenskapet! Serien avslutades med den djärva frågan: "Vad säger våra experter? Skulle man få bort bostadsbristen genom att höja hyran?" De båda "experterna", en socialdemokrat och en folkpartist, svarade båda nej, den senare

med följande bekännelse: "I de större städerna kommer hyrorna att stiga. Starka hyreshöjningar kan man ej gärna acceptera. Det sättet att avskaffa en bostadsbrist vill jag ej vara med om".

Så talade en några år senare framstående medlem i ett parti, som säger sig vilja försvara fri företagsamhet, marknads ekonomi och konkurrens och slå vakt om medborgarnas frihet, till vilken även hör det fria konsumtionsvalet.

Det är begripligt, att programledaren ej vände sig till den verkliga experten på området professor Assar Lindbeck, medförfattare till den ett par år tidigare utgivna boken Bostadsbristen, ty då hade svaret blivit det ej önskade Ja!

För ett par år sedan publicerade Förlaget Studentlitteratur en studiebok i bostadsfrågor, vilken vimlar av felaktigheter och ger en fullständigt vilseledande bild av efterkrigstidens bostadspolitik. Med stöd av utförligt statistiskt material påtalade jag detta i brev först till författaren och, då jag ej fick något svar, direkt till förlaget. Detta senare brev avslutade jag med orden: "Jag anser det skandalöst att erbjuda den studerande ungdomen en så ensidig och ofullständig redogörelse för bostadsfrågan ... Den bör grundligt omarbetas". Förlaget har fördragit att tiga.

För något år sedan distribuerade HSB en mycket påkostad propagandabroschyr "Ett diskussionsmaterial kring bostadsfrågan för grundskolans högstadium, gymnasiet, folkhögskolor och föreningsliv" med titeln Hur ska vi bo år 2000? I avsnittet "Vad har hänt på 60 år?" får eleverna den

för utgivarna väsentliga men ej med verkliga sakförhållandet överensstämmande förklaringen till bostadsbristen: "Efterfrågan på bostäder ökar under 1950-talet, då många flyttar in till städer och andra tätorter från landsbygden ... Bostadsbristen blev stor ... I början av 1960-talet byggs årligen cirka 68 000 lägenheter (Uppgiften felaktig! Det byggdes to m 83 000. Min anmärkning) och det räcker inte. I mitten av decenniet sker så en bred politisk samling kring aktivare bostadspolitik. Nu antas det sk miljonprogrammet ...". Ingenstans i skriften förekommer ordet hyresreglering.

Ett bemötande av detta ohederliga försök att vilseleda skolans elever har *Skolvärlden*, organ för Läroverkslärarnas Förening, vägrat att publicera med motive-

ringen, att frågan "inte kan sägas tillhöra förbundstidningens mest angelägna bostadsvakningsområden".

Vi får hoppas, att det finns åtminstone några politiker som nu i sitt stilla sinne ångrar, att de deltog i den "breda politiska samlingen."

I ljuset av vad jag här framhållit är det inte alls egendomligt att bostadspolitik ännu i dag är "insnärjd i allsköns socialistiskt färgade regleringar". Vilket parti, vilka politiker vågar framträda som befriare? Jag hade hoppats, att den borgerliga regeringen skulle ha framträtt som en Sankt Görans med blankt svärd. Men den förhoppningen var alltför naiv!

Pärmar för årgång 1981

kan rekvireras från Svensk Tidskrifts expedition, tel 08-67 59 55, eller genom insättning av kronor 30:– på postgiro 7 27 44-6.